

ADRIAN GOLDSWORTHY

DE GLORIE VAN
ROME

DE KLASSIEKE KUNST VAN HET OORLOG VOEREN

Adrian Goldsworthy

DE GLORIE VAN ROME

DE KLASSIEKE KUNST VAN
HET OORLOG VOEREN

Uitgeverij Omniboek

INHOUD

Legenda en kaarten	6
Chronologie	9
Inleiding: onderworpenen sparen, neerslaan wie zich verzetten	25
1 Het vroege Rome en de verovering van Italië	31
2 Oorlogen met Carthago en de hellenistische koninkrijken	47
3 Verovering van de wereld 202 v.Chr. - 14 n.Chr.	91
4 Heerschappij over de wereld 14-193 n.Chr.	127
5 Crisis en hervormingen	169
6 Ondergang in het Westen, herstel in het Oosten	203
Conclusie	215
Bijlagen	218
Woordenlijst	226
Biografieën en primaire bronnen	235
Literatuur	243
Register	246
Illustratieverantwoording	255
Dankwoord	256

LEGENDA

Politieke verhoudingen

- Romeinse Rijk
- afhankelijke staat, indien niet anders aangegeven

Symbolen op de kaart

- veldslag
- fort
- beleg

Weergave van namen

- PARTHISCHE RIJK** onafhankelijke staat
- Thracia** provincie
- SARMATEN** belangrijke volken, stammen

Geografische symbolen

- stedelijk gebied
- Romeinse weg
- rivier
- seizoensrivier
- kanaal
- grens

Militaire bewegingen

- aanval
- terugtrekking

KAARTEN

1	De Romeinse verovering van Italië, 265 v.Chr.;	
	Rome ten tijde van de late Republiek	42-43
2	De Punische Oorlogen, 264-146 v.Chr.	64-65
3	Hannibals veldtochten in Italië, 218-203 v.Chr.	70-71
4	Cannae	78-79
5	Zama	82-83
6	Magnesia	86-87
7	Het Romeinse Rijk in 14 n.Chr.	92-93
8	Caesars campagnes in Gallië, 58-50 v.Chr.	98-99
9	De burgeroorlogen	114-115
10	De slag bij Pharsalus, 9 augustus 48 v.Chr.	118
11	Het Romeinse Rijk in 68 n.Chr.	130-131
12	Het beleg van Jeruzalem in 70 n.Chr.	154-155
13	Het Romeinse Rijk in 214 n.Chr.	160-161
14	De grenzen in Noord-Brittannië	164-165
15	De slag bij Straatsburg	184-185
16	De oostgrens van het Romeinse Rijk	196-197
17	Het Romeinse Rijk in 418 n.Chr.	206-207

CHRONOLOGIE

Overzicht van de belangrijkste militaire gebeurtenissen uit Romes geschiedenis die met zekerheid gedateerd kunnen worden. De regeerperioden van keizers die het grootste deel van het Rijk beheersten, zijn in **vet** in de lijst opgenomen.

v.Chr.

753	Volgens de overlevering het jaar waarin Rome door Romulus werd gesticht.
509	Volgens de overlevering het jaar waarin Romes laatste koning, Tarquinius Superbus, uit Rome werd verdreven.
496	Rome verslaat de Latijnse Liga in de slag bij het meer Regillus.
396	Veii valt na beleg/blokkade van tien jaar.
390	Galliërs verpletteren een Romeins leger bij de rivier de Allia en plunderen Rome.
343-341	Eerste Samnitische Oorlog.
340-338	Latijnse opstand neergeslagen, Latijnse Liga ontbonden.
326-304	Tweede Samnitische Oorlog. Het verslagen Romeinse leger moet bij de Caudijnse Passen onder het juk door (321).
298-290	Derde Samnitische Oorlog. De Romeinen behalen een grote overwinning bij Sentinum (295).

- 283 De Gallische stam van de Boïers verslagen bij het meer Vadimo.
- 280-275 Oorlog met Pyrrhus, die de Romeinen bij Heraclea (280) en Asculum (279) verslaat, maar uiteindelijk bij Malventum definitief verslagen wordt.
- 264-241 Eerste Punische Oorlog.
- 260 Romeinen behalen een overwinning op zee bij Mylae.
- 256 Grote Romeinse overwinning op zee bij Ecnomus.
- 256-255 Regulus valt Afrika binnen, maar wordt na aanvankelijk succes verslagen.
- 255-253 Romeinse vloot door stormen bij Pachynus en Palinurus vernietigd.
- 249 Romeinen verslagen in de zeeslag bij Drepana.
- 241 Romeinen winnen de laatste zeeslag bij de Egadische Eilanden.
- 225 Binnenvallend Gallisch leger verslagen bij Telamon.
- 223 Succesvolle veldtocht van de Romeinen tegen de stammen van Gallia Cisalpina.
- 218-201 Tweede Punische Oorlog.
- 218 Hannibal verslaat de Romeinse cavalerie bij Ticinus en verplettert twee consulaire legers bij Trebia.
- 217 Consul Flaminius loopt bij het Trasimeense Meer in een hinderlaag.
- 216 Romeinen leiden een zware nederlaag bij Cannae.
- 214-205 Eerste Macedonische Oorlog. De Romeinen raken hun bondgenoten in Griekenland kwijt en zijn gedwongen om vrede te sluiten met Philippus van Macedonië.
- 213-211 Na een lang beleg nemen de Romeinen Syracuse in.
- 209 Scipio Africanus verovert Carthago Nova.
- 208 Scipio behaalt een overwinning bij Baecula.
- 207 Hasdrubal komt met een leger naar Italië maar wordt bij Metaurus verslagen.
- 206 Scipio behaalt in de Spaanse campagne een beslissende overwinning bij Ilipa.
- 204-203 Scipio valt Afrika binnen en wint de slag op de Grote Vlakten. Hannibal wordt teruggeroepen.
- 202 Scipio verslaat Hannibal bij Zama.

CHRONOLOGIE

- 200-196 Tweede Macedonische Oorlog
197 Philippus definitief verslagen bij Cynoscephalae.
197-179 Opeenvolging van oorlogen in Spanje, uiteindelijk
beëindigd door de veldtochten en vredesverdragen
van Gracchus.
192-189 Syrische Oorlog tegen de Seleucied Antiochus III.
191 Antiochus' invasie van Griekenland gestuit bij Ther-
mopylae.
190 Antiochus verslagen bij Magnesia.
189-188 Manlius Vulso verslaat de Galaten.
172-167 Derde Macedonische Oorlog.
168 Macedoniërs onder Perseus verslagen bij Pydna.
154-138 Lusitanische Oorlog.
149-146 Derde Punische Oorlog.
149-148 Vierde Macedonische Oorlog.
146 Vernietiging van Carthago en Korinthe.
143-133 Numantische Oorlog.
125-121 De Romeinen verslaan de stammen van Gallia
Transalpina.
113-105 De migrerende stammen van de Kimbren en de Teu-
tonen verslaan verschillende Romeinse legers, met als
dieptepunt de rampzalige slag bij Arausio (105).
112-106 De Jugurthijnse Oorlog begint met een vernederende
overgave van de Romeinen, maar wordt uiteindelijk
gewonnen door Marius.
102 Marius verslaat de Teutonen bij Aquae Sextiae.
101 Marius en Catulus verslaan de Kimbren bij Vercellae.
91-88 Bondgenotenoorlog. De laatste grote opstand van Ro-
mes Italische bondgenoten wordt na een harde strijd
neergeslagen.
88 Sulla trekt op naar Rome.
88-85 Eerste Mithridatische Oorlog.
86 Sulla bestormt Athene en verslaat vervolgens de veel
grotere legers van Mithridates bij Chaeronea en Orcho-
menus.
83-82 Sulla keert terug naar Italië en wint de burgeroorlog in
de slag bij de Collinische poort buiten Rome.

- 83-82 Tweede Mithridatische Oorlog.
 82-72 Sertorius zet de burgeroorlog in Spanje voort.
 74-66 Derde Mithridatische Oorlog.
 73-70 Een grote slavenopstand ontwricht Italië. Spartacus verplettert een aantal Romeinse legers voordat hij definitief wordt verslagen door Crassus.
- 69 Lucullus verslaat Tigranes van Armenië en verovert diens hoofdstad Tigranocerta.
 68 Lucullus verslaat de gecombineerde legermacht van Tigranes en Mithridates bij Tigranocerta.
 67 Met een korte maar bijzonder goed georganiseerde campagne verdrijft Pompeius de piraten van de Middellandse Zee.
 66 Pompeius krijgt een buitengewoon commando om de strijd tegen Mithridates definitief te beslechten.
 63 Pompeius verovert Jeruzalem.
 58-50 Caesar verovert Gallia Comata.
 54-53 Crassus valt Parthië binnen maar wordt verslagen en gedood bij Carrhae.
 52 Grote Gallische opstand onder leiding van Vercingetorix.
- 49-45 Burgeroorlog tussen Caesar en Pompeius. Caesar behaalt overwinningen bij Pharsalus (48), Zela (47), Thapsus (46) en Munda (45).
 44-42 De moord op Caesar lokt een volgende cyclus van burgeroorlogen uit tussen de samenzweerders en de aanhangers van Caesar onder leiding van Marcus Antonius, later in samenwerking met Octavianus, Caesars neef en geadopteerde zoon.
- 42 Brutus en Cassius verslagen in de twee slagen bij Philippi.
 40-38 De Parthen vallen Syrië binnen maar worden bij de berg Amanus en bij Gindarus verslagen door Ventidius.
 36 Antonius lanceert een groot offensief tegen de Parthen, dat echter spaak loopt wanneer hij Phraaspa niet weet in te nemen. Tijdens de daaropvolgende terugtrekking verliest hij veel mannen door ziekte en honger.

CHRONOLOGIE

- 31 Antonius wordt door Octavianus verslagen in de zeeslag bij Actium. Octavianus wordt de facto alleenheerser van het Romeinse Rijk.
- 31-30 De Parthen nemen Armenië in.
- 28-24 Definitieve pacificatie van Spanje door Octavianus en zijn commandanten.
- 27 v.Chr.-14 n.Chr. **Principaat van Augustus (Octavianus).**
- 25 Succesvolle expeditie tegen Ethiopië, vanwege strooptochten in Romeins Egypte.
- 20 Vredesverdrag met Parthië leidt tot terugkeer van Romeinse gevangenen en veroverde standaards.
- 16-15 Campagnes om de stammen in de Alpen te onderwerpen.
- 15 Germaanse stammen houden plundertochten in Romeinse provincies en verslaan Lollius Urbicus.
- 12-7 Tiberius verovert Pannonië. Hij en zijn broer Drusus gaan samen op campagne in Germanië.
- n.Chr.**
- 4-5 Tiberius voltooit de verovering van Germanië tot aan de Elbe.
- 6-9 Grootschalige opstand in Pannonië en Dalmatië na zware strijd onderdrukt door Tiberius en Germanicus.
- 9 Germaanse opstand onder leiding van Arminius van de Cherusken. Drie Romeinse legioenen van Varus vernietigd in het Teutoburger Woud.
- 10-11 Tiberius en Germanicus stellen de Rijn grens veilig.
- 14 Legioenen aan de Rijn en de Donau muiten na de dood van Augustus.
- 14-37 **Principaat van Tiberius.**
- 15-16 Germanicus trekt met de Rijnlegers op tegen de Germanen en begraaft de stoffelijke resten van Varus' leger. Hij verslaat Arminius bij Indistaviso, maar weet geen definitieve overwinning te behalen.
- 17-24 Opstand in Noord-Afrika van Tacfarinas, voormalig soldaat van de auxilia (niet-Romeinse hulptroepen),

- die pas eindigt met zijn dood.
- 19 Arminius vermoord door rivaliserende stamhoofden.
- 21 Opstand van Florus en Sacrovir in Gallië snel onderdrukt door de Rijnlegers.
- 28 De Germaanse stam van de Friezen, ten oosten van de Rijn, komt in opstand tegen de enorme belastingdruk.
- 37-41 **Principaat van Gaius (Caligula).**
- 40-44 Mauretanië komt in opstand en wordt volledig veroverd door Suetonius Paulinus en later door Hosidius Geta.
- 41-54 **Principaat van Claudius.**
- 42 Scribonius, gouverneur van Dalmatië, probeert een opstand tegen Claudius te ontketenen, maar pleegt zelfmoord wanneer zijn legioenen hem niet steunen.
- 43 Claudius lanceert de invasie van Brittannië.
- 47 Corbulo onderdrukt de Friezen en verslaat en doodt Gannascus, een voormalige auxilia-soldaat en leider van de Chauken, die met een vloot van kleine schepen rooftochten in de Romeinse provincies hield.
- 51 Caratacus verslagen, maar de Siluren in Zuid-Wales blijven zich verzetten.
- 54-68 **Principaat van Nero.**
- 58-64 Oorlog met Parthië over Armenië. Corbulo verovert Artaxata en Tigranocerta.
- 60-61 Boudicca, koningin van de Iceniers, leidt een opstand in Brittannië en richt alom verwoestingen aan voordat ze door Suetonius Paulinus wordt verslagen.
- 62 Caesennius Paetus wordt omsingeld en geeft zich over aan de Parthen. Zijn leger moet onder het juk door.
- 66-74 De Joodse Opstand.
- 66 De Syrische gouverneur Cestius Gallus onderneemt een expeditie naar Jeruzalem maar is gedwongen zich terug te trekken. Hij lijdt grote verliezen bij de achtervolging.
- 67 Vespasianus onderwerpt Galilea. Josephus geeft zich aan hem over.
- 68-69 Vierkeizerjaar. De dood van Nero lokt een burgeroorlog

CHRONOLOGIE

- uit tussen de provinciale legers die hun eigen commandant tot opvolger uitroepen.
- 68 Keizer Galba wordt door zijn eigen lijfgarde vermoord als hij hun betalingseisen niet inwilligt. Zijn opvolger, Otho, wordt in de eerste slag bij Cremona (of Bedriacum) door Vitellius verslagen.
- 69 De aanhangers van Vespasianus verslaan het leger van Vitellius in de tweede slag bij Cremona. De Sarmaten en de Daciërs steken de Donau over en houden strooptochten.
- 69-70 In Noord-Germanië leidt de Bataafse edelman Julius Civilis, een voormalige prefect van de Romeinse hulp-troepen, een opstand om een 'Gallisch rijk' te stichten. Hij wordt verslagen door Petilius Cerialis.
- 70-79 **Principaat van Vespasianus.**
- 70 Na een lang beleg verovert Titus Jeruzalem.
- 73-74 Masada, het laatste bolwerk van de Joodse rebellen, wordt ingenomen.
- 71-74 Petilius Cerialis verslaat de Briganten in Noord-Britannië.
- 74-78 Julius Frontinus verslaat de Siluren in Zuid-Wales.
- 78-84 Julius Agricola trekt Schotland binnen en verslaat een groot stammenleger bij Mons Graupius. Zijn veroveringen worden grotendeels weer opgegeven wanneer de troepen worden teruggetrokken om in de oorlogen aan de Donau te dienen.
- 79-81 **Principaat van Titus.**
- 81-96 **Principaat van Domitianus.**
- 83 Domitianus houdt een campagne tegen de Chatten.
- 85 Decebalus, koning van Dacië, valt Moesië binnen en brengt de gouverneur aldaar een zware nederlaag toe.
- 86 De pretoriaanse prefect van Domitianus, Cornelius Fuscus, krijgt het commando in Dacië, maar hij wordt verslagen en gedood.
- 88 Een volgend Romeins leger valt Dacië binnen en verslaat Decebalus bij Tapae.
- 89 Saturninus, gouverneur van Neder-Germanië, komt in

- opstand tegen Domitianus maar wordt verslagen. Domitianus sluit vrede met Decebalus, betaalt hem een toelage en stuurt technische experts om de forten in Dacië te versterken. De Sarmataanse Jazygen houden een strooptocht in Pannonië.
- 92 Vanwege de aanhoudende plundertochten in Pannonië houdt Domitianus een veldtocht tegen de Jazygen en hun bondgenoten, de Marcomannen en de Quaden.
- 96-98 **Principaat van Nerva.**
- 98-117 **Principaat van Trajanus.**
- 101-102 Trajanus verslaat Decebalus in de Eerste Dacische Oorlog en maakt een einde aan het gunstige verdrag met Domitianus.
- 105-106 Decebalus trekt opnieuw ten strijde maar wordt verslagen en pleegt zelfmoord. Dacië wordt ingelijfd als provincie.
- 113-117 De Parthische Oorlog van Trajanus loopt vast als hij Hatra niet weet in te nemen. Nog voor zijn dood breken er opstanden uit in het recent veroverde gebied.
- 115-117 Wijdverspreide opstanden onder Joodse gemeenschappen in Egypte, Cyrene en op Cyprus.
- 117-138 **Principaat van Hadrianus.** De gebiedsuitbreidingen van Trajanus in het Oosten worden opgegeven.
- 122 Begin van de bouw van de Muur van Hadrianus.
- 131-135 De Joden komen in opstand onder de messianistische leider Bar Kochba en worden met zware verliezen aan Romeinse zijde verslagen.
- 138-161 **Principaat van Antoninus Pius.**
- 138-139 Rebelle in Noord-Brittannië.
- 140-143 Antoninus verovert gebieden in Schotland. Begin van de bouw van de Muur van Antoninus.
- 145 Rebelle in Mauretanië.
- ca. 150-154 Ernstige opstanden in Noord-Brittannië. De Muur van Antoninus opgegeven. De Muur van Hadrianus weer in gebruik genomen.
- ca. 160-163 De Muur van Antoninus weer in gebruik genomen, en vervolgens opnieuw verlaten.

CHRONOLOGIE

- 161-180 **Regering van Marcus Aurelius.**
- 162-166 De Parthen vallen Armenië binnen. Lucius Verus, de Augustus of mederegeerder van Marcus, wordt naar het oosten gestuurd. De Parthen verliezen de strijd en Ctesiphon en Seleucia worden geplunderd en verwoest.
- 167 De Marcomannen en de Quaden, twee Suevische stammen, steken de Donau over en houden een reeks plundertochten. Een van de groepen bereikt Aquileia in Noord-Italië. De Jazygen plunderen de provincie Dacië.
- 168-175 Veldtochten tegen de Marcomannen, de Quaden en hun Samartaanse bondgenoten.
- 175 Avidius Cassius, gouverneur van Syrië, komt in opstand als hij een vals bericht van Marcus' overlijden ontvangt. Hij wordt verslagen door loyale troepen.
- 178-180 Aanhoudende onrust aan de Donau.
- 180-192 **Regering van Commodus.**
- ca. 182-185 De zware gevechten in Noord-Britannië worden uiteindelijk beslecht door overwinningen van Ulpius Marcellus.
- 184 Definitieve opgave van de Muur van Antoninus.
- 193-197 Een periode van burgeroorlog na de moord op Commodus. Uiteindelijke overwinnaar is Septimius Severus, die de steun geniet van de Donaulegers.
- 197-208 **Regering van Severus.**
- 198 Severus valt Parthië binnen en plundert Ctesiphon.
- 205 De Muur van Hadrianus in ere hersteld nadat Caledonische stammen een groot deel van Noord-Britannië met plundertochten teisterden.
- 208-211 Severus leidt een grote expeditie tegen de Caledoniërs maar overlijdt in Eboracum (York).
- 211-217 **Regering van Caracalla.**
- 213 Caracalla op veldtocht langs de Rijn grens.
- 217 Caracalla bereidt een expeditie naar het Oosten voor, maar wordt nabij Carrhae vermoord door een lid van zijn ruitergarde.
- 217-218 **Regering van Macrinus.** Hij wordt bij Nisibis door de

- Perzen verslagen, en vervolgens, voor Antiochië, door de usurpator Elagabalus.
- 218-222 **Regering van Elagabalus.**
- 227 Ardashir verslaat de Parthische koning en sticht de Sassanidische monarchie.
- 222-235 **Regering van Severus Alexander.**
- 230 De Perzen vallen Mesopotamië binnen en slaan het beleg voor Nisibis.
- 232 Severus Alexanders offensief tegen de Perzen mislukt.
- 234-235 De Pannonische legioenen onder Maximinus rebelleren. Severus wordt vermoord.
- 235-238 **Regering van Maximinus.** Hij houdt een succesvolle veldtocht tegen de Alemannen maar wordt vermoord door de pretoriaanse garde.
- 238-244 **Regering van Gordianus III.**
- 242 Succesvolle expeditie om de Perzen uit Mesopotamië te verdrijven.
- 244 Moordcomplot tegen Gordianus III. Hij wordt vervangen door Philippus, de pretoriaanse prefect.
- 244-249 **Regering van Philippus de Arabier.**
- 245-247 Gotische stammen vallen de Donauprovincies binnen.
- 249 Decius wordt door de Donaulegers tot keizer uitgeroepen en verslaat Philippus bij Verona. De Goten onder Cniva houden strooptochten in de Donauprovincies.
- 249-251 **Regering van Decius.**
- 251 Decius verslagen en gedood door de Goten bij Forum Trebonii.
- 251-253 **Regering van Gallus.**
- 252 De Perzen vallen Mesopotamië binnen. Ernstige invallen van Germaanse stammen over de Rijn en de Donau. De Goten krijgen een toelage om zich terug te trekken.
- 253 Aemilianus rebelleert met de Pannonische en Moesische legers. Het leger van Gallus laat de keizer vallen en vermoordt hem. Aemilianus wordt vervolgens door zijn eigen troepen vermoord.
- 253-260 **Regering van Valerianus.** Zijn zoon Gallienus wordt tot Augustus benoemd.

CHRONOLOGIE

- 254 De Marcomannen doen grote invallen in Illyrië. Goten houden plundertochten in Thracië. Sjapoer I van Perzië verovert Nisibis.
- 256 Franken doen zware invallen over de Beneden-Rijn. Een Gotische vloot plundert de kust van Klein-Azië en veroorzaakt wijdverspreide verwoesting en paniek.
- 258-259 Gallienus verslaat de Franken.
- 260 Valerianus' expeditie tegen de Perzen eindigt in een ramp als hij zich aan Sjapoer moet overgeven. Postumus in Gallië tot keizer uitgeroepen. Het *imperium Gallicum* met als hoofdstad Triër blijft tien jaar overeind.
- 260-268 **Regering van Gallienus.**
- 261 Odenathus van Palmyra wordt tot *dux orientis* benoemd en leidt een succesvolle oorlog tegen de Perzen.
- 267-268 Odenathus vermoord. Zijn weduwe Zenobia krijgt de macht in handen en regeert uit naam van hun zoon Vallabathus.
- 268 De Goten op rooftocht door Thracië en Griekenland. De Heruli plunderen Athene. Gallienus verslaat de Heruli bij de rivier de Nessus, maar wordt door zijn eigen officieren vermoord.
- 268-270 **Regering van Claudius II 'Gothicus'.**
- 269 Claudius verslaat de Goten verpletterend bij Naissus. Zenobia verovert Antiochië.
- 270 Claudius sterft aan een ziekte en wordt opgevolgd door Aurelianus. Dacië opgegeven.
- 270-275 **Regering van Aurelianus.**
- 270-271 Aurelianus verslaat de Juthungen en de Vandalen. Zenobia verovert Egypte en valt Klein-Azië binnen.
- 272-273 Aurelianus verslaat Zenobia bij Antiochië en Emesa. Palmyra verwoest en Egyptische opstand onderdrukt.
- 274 Tetricus komt in Gallië in opstand en wordt verslagen door Aurelianus.
- 275 Aurelianus wordt vermoord door zijn eigen officieren. Tacitus door de senaat tot keizer benoemd.
- 276 Tacitus verslaat de Alanen, maar sterft tijdens de campagne.

- 276-282 **Regering van Probus.** Zijn campagnes langs de Rijn en de Donau zijn succesvol, maar hij wordt door muitende soldaten vermoord en vervangen door de preto-riaanse prefect Carus.
- 283-285 Carus verslaat de Sarmaten in Illyrië, maar sterft tijdens een succesvol offensief tegen Perzië. De daaropvolgende burgeroorlog wordt uiteindelijk gewonnen door Diocletianus, die Maximianus als zijn Caesar en later als Augustus aanwijst.
- 284-305 **Regering van Diocletianus,** waarin de tetrarchie werd ingesteld.
- 286 Maximianus onderdrukt het banditisme van de Bagauden in Gallië, dat tot grootschalige opstand was geëscaleerd.
- 286-293 Maximianus' veldtocht tegen de Alemannen is succesvol. Carausius leidt een geslaagde opstand in Brittannië, maar wordt uiteindelijk vermoord.
- 296-297 Diocletianus maakt een einde aan de usurpatie van Egypte. Constantius herovert Brittannië. Galerius verslaat de Perzen.
- 305-323 Periode van burgeroorlogen na het aftreden van Diocletianus en Maximianus.
- 305 Constantius houdt een veldtocht tegen de Caledoniërs.
- 306 Constantius overlijdt in Eboracum (York) en zijn zoon Constantijn wordt door het provinciale leger tot keizer uitgeroepen.
- 312 Constantijn verslaat Maxentius bij de Milvische Brug buiten Rome.
- 314-315 Constantijn behaalt overwinningen bij Cibalis en Mardia in de burgeroorlog met Licinius.
- 322-323 Constantijn aan de Donau op veldtocht tegen de Sarmaten en de Goten.
- 323-324 Constantijn verslaat Licinius definitief bij Adrianopel en Chrysopolis.
- 324-337 **Regering van Constantijn** als onomstreden keizer.
- 331-334 Succesvolle veldtochten van Constantijn tegen de Goten en de Sarmaten.

CHRONOLOGIE

- 337 Keizerlijke macht verdeeld tussen de zonen van Constantijn.
- 337-360 Oorlog met Perzië.
- 338 De Perzen belegeren Nisibis, maar zonder succes.
- 340-369 Grote problemen in Brittannië. Grootscheepse rooftochten van 'barbaren'.
- 346 De Perzen belegeren Nisibis, maar zonder succes.
- 348 Constantius verslaat de Perzen bij Singara.
- 350-353 De Perzen slagen er weer niet in om Nisibis in te nemen. Burgeroorlog tussen Constantius en Magnentius.
- 356-357 Julianus trekt ten strijde tegen de Alemannen en wint een grote veldslag bij Straatsburg.
- 357-359 Constantius verslaat de Quaden en de Sarmaten die grote invallen hadden gedaan in de Donauprovincies.
- 358 Julianus houdt een veldtocht tegen de Franken.
- 359 De Perzen vallen Mesopotamië binnen en nemen Amida stormenderhand.
- 360 De Perzen veroveren Singara. Germaanse stammen doen invallen tot diep in Gallië. Picten en Scoten doen hetzelfde in Brittannië.
- 360-361 Julianus op veldtocht over de Rijn. Dood van Constantius.
- 363 Het offensief tegen de Perzen van Julianus eindigt in een ramp. Hij wordt tijdens een schermutseling gedood. Jovianus stemt in met een vernederende vrede en staat grote gebieden, inclusief Nisibis, aan de Perzen af.
- 366-369 Valentinianus houdt een veldtocht tegen de Alemannen en tegen de Goten aan de overzijde van de Rijn.
- 367-369 Het Romeinse leger onder de *comes*. Theodosius herstelt de orde in Brittannië. Valentinianus strijdt tegen de Alemannen en Valens verslaat de Goten.
- 371-375 Valentinianus ontvangt formeel een groep Alemannen in het Rijk. Rebellen in Mauretanië onderdrukt door Theodosius.
- 375 Valentinianus overlijdt aan een beroerte terwijl hij een

- tirade houdt tegen een paar stamhoofden van de Quaden.
- 376-377 Op de vlucht voor aanvallen van de Hunnen steekt een groep Goten de Donau over en verslaat de Romeinen bij Salices.
- 378 Alemannen vallen Raetië aan. Valens wordt door de Goten bij Adrianopel verslagen en net als het grootste deel van zijn leger gedood.
- 380-382 Succesvolle operaties tegen de Goten.
- 383 Magnus Maximus verslaat de Picten, maar komt daarna in opstand.
- 388 Theodosius verslaat Magnus Maximus. Valentinianus II is tot zijn dood in 392 de onomstreden keizer in het Westen.
- 394 Theodosius verslaat rivalen in de tweedaagse slag bij de rivier de Frigidus. De strijd kost veel levens.
- 395-400 De dood van Theodosius lokt een nieuwe burgeroorlog uit.
- 398-400 Overwinningen in Noord-Brittannië op de Picten, Scoten en Saksen.
- 407 Het leger in Brittannië zet Constantijn III op de troon en valt Gallië binnen om de wapens op te nemen tegen de Vandalen.
- 408 De Goten onder Alarik vallen Italië binnen en belegeren Rome.
- 409 Brittannië rebelleert tegen Constantijn III.
- 410 Alarik plundert Rome.
- 415 Constantius stuurt de Visigoten naar Spanje om te vechten tegen de Vandalen.
- 418 Constantius vestigt de Visigoten in Aquitanië.
- 429 De Vandalen vallen Noord-Afrika binnen en lopen het onder de voet.
- 451-453 Aëtius brengt het offensief van Attila's Hunnen bij Chalons (Campus Mauriacus) tot stilstand. Attila wordt omgekocht om zich uit Italië terug te trekken en sterft kort daarna.
- 454 Ostrogoten vestigen zich in Pannonië.

CHRONOLOGIE

- 469-478 Visigoten lopen Spanje onder de voet.
476 De laatste keizer van het Westen, Romulus Augustus, wordt afgezet door Odoaker die het Ostrogotische koninkrijk Italië sticht.
- 502-506 Anastasische Oorlog met Perzië. De Perzen veroveren Amida, maar dragen de stad in het kader van het vredesverdrag weer aan de Romeinen over.
- 526-532 Heropleving van de oorlog met Perzië.
528 Belisarius verslagen bij Minduos.
530 Belisarius behaalt een grote overwinning bij Dara.
531 Belisarius verslagen bij Callinicum.
533-534 Belisarius verslaat de Vandalen in Noord-Afrika.
535-554 Poging om Italië te heroveren met legers die eerst door Belisarius en later door Narses worden geleid. Rome wordt een paar keer veroverd en heroverd. Narses verslaat de Goten bij Taginae (552) en Vesuvius (553) en de Franken bij Casilinus (554).

1. HET VROEGE ROME EN DE VEROVERING VAN ITALIË

De eigen mythen van de Romeinen omtrent hun herkomst zijn grotendeels oorlogsverhalen met een stevige portie pure wreedheid. Romulus en Remus, de tweelingzonen van de oorlogsgod Mars, werden door een wolvin gevoed. Als volwassenen verzamelden ze een bende krijgers om zich heen en voorzagen ze met strooptochten in hun onderhoud. De stichting van de stad droeg de smet van broedermoord nadat Romulus zijn broer in een vlaag van woede had omgebracht. Zijn hele leven bleef Romulus de heldhaftige krijgshoofd die het recht om te heersen ontleende aan zijn opvallende moed en bekwaamheid in de strijd. Het merendeel van de verhalen over Romes eerste jaren handelt over heldhaftigheid in oorlogstijd. Het is onmogelijk te zeggen hoeveel waarheid deze overleveringen bevatten, als dat al het geval is. De Romeinen zelf begonnen de geschiedenis pas op te tekenen vanaf het einde van de derde eeuw v.Chr., en over eerdere gebeurtenissen was bijzonder weinig betrouwbare informatie bewaard gebleven. Tegen die tijd was Rome stevig gevestigd als de dominante macht in

◀ De Boog van Constantijn werd in 315 n.Chr. in Rome opgericht, waarbij echter gebruik werd gemaakt van veel beelden van vroegere monumenten. Deze scène toont Marcus Aurelius die een toespraak houdt voor soldaten op parade.

Italië en had de stad haar entree op het wereldtoneel al gemaakt. De oorlogen die voor een belangrijk deel bepalend zijn geweest voor Romes groei naar deze positie, zijn het onderwerp van dit hoofdstuk, maar het is belangrijk om daarbij voortdurend te bedenken hoe schaars de bronnen voor deze tijd zijn.

Volgens de overlevering werd Rome in 753 v.Chr. gesticht, maar archeologen hebben dicht bij de plaats van de latere stad al sporen van nederzettingen uit het begin van het laatste millennium v.Chr. gevonden. De samensmelting van een aantal van deze dorpen tot een enkele nederzetting die een stad genoemd zou kunnen worden, liet nog tot de zesde eeuw v.Chr. op zich wachten. Het was een goede plek, met makkelijk verdedigbare heuvels naast een natuurlijke oversteekplaats in de Tiber, en controle over traditionele handelsroutes naar Midden-Italië, zoals de Via Salaria, de Zoutweg, vanaf de kust. Rome was niet meer dan een van de Latijnse gemeenschappen die de kustvlakte bevolkten, ten westen van de Apennijnen, de bergketen die de ruggengraat van Italië vormt. Het Rome van de zesde eeuw v.Chr. zou heel goed de grootste van alle Latijnse steden kunnen zijn geweest, maar het is niet duidelijk of het ook de machtigste stad was.

De oorlogen die het vroege Rome voerde, bestonden uit kleinschalige rooftochten en veediefstal, met misschien nu en dan een geritualiseerde veldslag. De 'legers' bestonden uit krijgsbendes van een aristocraat met zijn familie en volgelingen. De leiders waren geen commandanten met formeel gezag, maar helden die met hun persoonlijke voorbeeld leidinggaven en zo opvallend mogelijk voor het front van hun aanhangers vochten. De leider streed voor persoonlijke glorie, de volgelingen vochten uit loyaliteit aan de leider die in hun onderhoud voorzag. Een leider was succesvol als hij zijn volgelingen kon beschermen tegen de rooftochten van andere krijgsbendes en hen van genoeg buit kon voorzien om ze tevreden te houden. Deze vorm van oorlogvoering, die veel overeenkomst vertoont met wat Homeros in zijn epische gedichten

beschrijft, was in die tijd waarschijnlijk algemeen gangbaar onder de meeste 'barbaarse' samenlevingen van West-Europa.

Een belangrijke ontwikkeling was de invoering van de hoplietenfalax, waarschijnlijk ergens in de zesde eeuw v.Chr. De hoplietenoorlogvoering kwam in de vroege zevende eeuw in Griekenland tot ontwikkeling en kan zich via de Griekse kolonies in het zuiden van het Italische schiereiland naar Italië hebben verspreid. De hopliet was een met een speer bewapende infanterist die goed beschermd was met een bronzen helm, een kuras, scheenplaten en een rond, met brons beslagen schild met een doorsnee van 90 centimeter. Hoplieten vochten als een groep, niet individueel. Oprukkend in hun compacte falanx die gewoonlijk minstens acht rijen diep was, mochten hoplieten erop rekenen dat ze de meeste tegenstanders konden teruggedrijven. Individuele wapenbeheersing was voor een hopliet minder belangrijk dan zijn vermogen om de formatie van de falanx te bewaren. Deze vorm van oorlogvoering vereiste maar weinig formele training of discipline, maar wel een nieuw militair ethos. Aristocratische krijgers konden niet langer over het slagveld zwerven om naar eigen inzicht gevechten aan te gaan of te verlaten, en alleen tegenstanders uit te zoeken die zij hun aandacht waard achtten om zo veel mogelijk persoonlijke roem te vergaren. Voor de hopliet was het van levensbelang dat de mannen naast hem op hun posities bleven, vooral de man rechts van hem, die zijn kwetsbare, schildloze linkerzijde enigszins beschermde.

De opkomst van de hoplieten hield verband met sociale veranderingen en het ontstaan van de stadstaat, waardoor het niet meer alleen de aristocraten en hun gevolg waren die bij gevechten betrokken werden. Hoplieten werden geworven onder degenen die hun eigen uitrusting konden bekostigen, en naarmate de stadstaten zich ontwikkelden en welvarender werden, gold dat voor een steeds groter deel van de bevolking, die vooral uit boeren bestond. De redenatie was dat zulke mannen harder zou-

den vechten omdat ze er vanwege hun bezittingen zelf belang bij hadden om de staat overeind te houden. Ze verwierven steeds meer politieke macht in de steden, rechten die ze verkregen omdat ze anderzijds verplicht waren de gemeenschap gewapenderhand te beschermen. Dat was het ideaal van de burgersoldaat, de man die niet voor geld, buit of roem vocht, maar uit burgerlijk plichtsbefef. Dat de hoplietenklasse voornamelijk uit kleine boeren bestond, gaf de oorlogvoering, althans in Griekenland, een bijzonder eigen ritme, in harmonie met de agrarische seizoenen. Langdurige campagnes hielden de boer weg van zijn velden wanneer die zijn aandacht het hardst nodig hadden, en dus bestonden oorlogen veelal uit een enkele dag van strijd tussen twee falanxen. Het gevecht werd gewoonlijk uitgelokt door een symbolische verwoesting van de velden van de vijand, die in werkelijkheid maar weinig schade aanrichtte. De rituelen van de hoplietenoorlogvoering in Griekenland gingen van de stadstaat uit, niet van een aristocratische leider met zijn krijgsbende. De gemeenschap van de hoplietenklasse was de bepalende factor in de politiek omdat ze in de oorlog de basis van het leger vormde.

Twee van onze belangrijkste bronnen voor deze periode, Livius en Dionysius, schrijven een grote hervorming in Romes politieke, sociale en militaire organisatie op het conto van Servius Tullius (traditioneel 579-534 v.Chr.). Die hervorming had te maken met hoplietenoorlogvoering, en aangezien archeologische gegevens erop lijken te wijzen dat er in de zesde eeuw hoplietenuitrustingen in gebruik werden genomen, zou de overlevering in grote lijnen juist kunnen zijn. In het nieuwe staatsbestel van Servius werd de bevolking op basis van vermogen in klassen verdeeld. Elke klasse moest zichzelf voorzien van een gespecificeerde uitrusting: van een volledige hoplietenuitrusting in klasse I tot slechts een slinger in klasse V. Het systeem legde de basis voor de *Comitia Centuriata*, de volksvergadering met stemrecht waarin de bevolking tot het einde van de Republiek consuls verkoos en

de oorlog verklaarde. Het is daarom mogelijk dat onze bronnen geprobeerd hebben de oorspronkelijke hervorming te reconstrueren op basis van hun kennis van het latere politieke systeem. De Comitia Centuriata kwam bijeen op de Campus Martius, het Marsveld buiten de grenzen van de stad, waar het leger zich altijd verzamelde omdat het burgers verboden was wapens te dragen in de stad. De structuur van de volksvergadering weerspiegelde het ideaal van een burgermilitie: mannen die in dezelfde eenheden samen stemden en vochten. In de late Republiek hadden de centuries van de volksvergadering geen standaardgrootte, maar het lijkt voor de hand te liggen dat ze van origine uit ongeveer 100 man bestonden. Dat er sprake is van drie verschillende typen zware infanterie werd waarschijnlijk beïnvloed door de wetenschap dat de latere uit manipels bestaande legioenen in drie linies vochten. Het is niet zeer waarschijnlijk dat het leger al in een zo vroeg ontwikkelingsstadium zo'n hoge graad van tactische verfijning had bereikt. Eerder ligt het voor de hand dat de hervorming van Servius veel eenvoudiger was en voornamelijk het onderscheid aangaf tussen de mannen die zichzelf als hoplieten konden uitrusten en de grotere groep van degenen die alleen als lichte infanteristen of knechten ten strijde trokken. De mannen van de eerste categorie stonden bekend als de *classis*, de overigen als *infra classem*. De oorspronkelijke *classis* bestond waarschijnlijk uit klasse I, mogelijk verdeeld over 40 centuries van ongeveer 100 man, hetgeen erop neerkomt dat het Rome van de zesde eeuw een falanx van 4000 man op de been kon brengen: geen onmogelijk aantal gezien de omvang van de stad zoals die uit het archeologisch materiaal naar voren komt. Op een later tijdstip, naarmate de stad in omvang toenam, konden de klassen II en III zich zwaarder materieel veroorloven en werden ze tot de falanx toegelaten. Met hun 20 centuries brachten ze het aantal hoplieten zo op 6000. Maar deze hele reconstructie blijft een gissing.

De Republiek

Het is goed mogelijk dat de koningen uit Rome werden verdreven in het kader van een omvangrijkere reeks politieke en sociale woelingen die zich in de late zesde eeuw v.Chr. in heel Latium en Etrurië voordeed. In de slag bij het meer Regillus (496 v.Chr.) stond het leger van de jonge Republiek tegenover een Latijns leger, waarin volgens de overlevering ook de aanhangers van de verdreven Tarquini meevochten. Livius en Dionysius zijn beiden van mening dat de oorlog een strijd tussen falanxen was geweest, hoewel hun verslagen een duidelijk heroïsche inslag hebben. De Romeinse Republiek bezat een hoplietenfalanx en leverde veldslagen, maar niet alle oorlogen die zij voerde volgden het rigide patroon van de hoplietenoorlogvoering in het contemporaine Griekenland. De Romeinse cavalerie lijkt een grotere rol te hebben gespeeld dan bij de meeste Griekse legers het geval was, hoewel de ruiters minstens bij een paar gelegenheden van hun paard kunnen zijn gestapt om zich in de falanx te voegen. Onze bronnen beschrijven de meeste campagnes tussen Rome en de naburige steden als weinig meer dan rooftochten, maar dit soort frequente plunderacties stond haaks op de hoplietenmentaliteit. In 479 v.Chr. kreeg Rome te maken met kleinschalige plundertochten van het naburige Veii. De clan van de Fabii stapte onder leiding van hun clangenoot en consul van dat jaar naar de senaat en bood aan om een privéoorlog tegen de plundersaars te gaan voeren. Alleen de Fabii met hun volgelingen en dienaren zouden ten strijde trekken. De 306 mannen stelden zich bij de grens op, patrouilleerden tegen Etruskische aanvallen, en gingen zelf bij de vijand op rooftocht. Toen ze vee probeerden te stelen, liepen ze in een hinderlaag en werden afgeslacht. Slechts één Fabius overleefde het en kon de familienaam voortzetten. Als het verhaal waar is (mogelijk werd het door latere Romeinse schrijvers verzonnen om een heroïsche tegenhanger voor Leonidas' 300 Spartanen bij Thermopylae [480] te creëren), dan heeft het voorval veel weg

van het gedrag van aristocratische krijgsbendes die toch door de hoplietenfalanx zouden zijn verdrongen. Het gebied van de Fabii lijkt echter wel aan de grens met Veii te hebben gelegen, en misschien is het veelbetekenend dat de clan de eerstvolgende twaalf jaar niet op de *Fasti* verscheen, de officiële lijst van magistraten.

Een opvallend kenmerk van dit incident, en van veel andere campagnes, was het enorme belang om oorlogsbuit binnen te halen. Dat lijkt een van de belangrijkste drijfveren voor Romeinse soldaten te zijn geweest, en onenigheid over de verdeling was een veelvoorkomende oorzaak van spanningen in het leger. De vroegst bekende verdragen tussen Rome en andere staten bevatten vaak clausules waarin de aanspraak op buit bij conflicten in detail werd vastgelegd.

Rome bezat in de zesde en vijfde eeuw v.Chr. een falanx, maar de meeste militaire activiteit bestond uit plundertochten of de reactie op vijandige rooftochten, een soort gevechten waarvoor de falanx volstrekt ongeschikt was. De conflicten tussen Rome en zijn buren varieerden qua omvang van kleine diefstallen of vernieling van bezittingen tot grootschalige veldslagen, waarin twee falanxen tegenover elkaar stonden. Heel de te wapen geroepen bevolking kon onder leiding van verkozen magistraten van de staat ten strijde trekken, maar ook individuele clans of families konden als loyale volgelingen van aristocraten een gevecht aangaan. Rome had een college van priesters, de zogeheten *fetiales*, die oordeelden over de rechtmatigheid van conflicten met groepen buiten de gemeenschap. Wanneer zij van oordeel waren dat een buurstad een zo grote wandaad tegenover Rome had begaan dat een oorlog noodzakelijk was, ging een vertegenwoordiger van het priestercollege naar het vijandelijke gebied om er een lijst met grieven aan te bieden. Als een vijand niet binnen 30 dagen genoegdoening of bevredigende compensatie bood, volgde er een formele oorlogsverklaring: een van de priesters wierp bij die gelegenheid een speer in het vijandelijke gebied. Op grond van

dit ritueel is wel gezegd dat de Romeinen een heel duidelijk verschil maakten tussen een staat van oorlog of vrede met hun buren, maar misschien heeft het meer te maken met verschillende vormen van vijandelijkheid. De fetiales en andere soortgelijke priestercolleges in Latijnse en Etruskische steden lijken de schaal en de begrenzing van oorlog tussen hun gemeenschappen te hebben geregeld door te bepalen wanneer een provocatie een reactie vereiste. Zij besloten dan hoe omvangrijk die reactie moest zijn en beteugelden escalatie van conflicten uit het privé domein naar staatsniveau. Antropologen die de oorlogvoering bij primitieve volkeren uit recentere tijd bestuderen, hebben soortgelijke patronen gevonden, met verschillende niveaus van gevechten, variërend van geritualiseerde duels en strafexpedities tot grootschalige slagen, afhankelijk van de situatie. Het is belangrijk te onthouden hoe kleinschalig alle militaire activiteiten van Rome in deze periode waren. Het territorium van de stad was beperkt, de bevolking klein en de buursteden die zo vaak het doelwit van rooftochten waren en die op hun beurt Rome vaak belaagden, lagen vaak op minder dan een dagreis afstand. Het is ontvondend om te bedenken dat de stad Veii, waarmee Rome meer dan een eeuw lang oorlogen voerde, op slechts 15 kilometer afstand lag.

Na een lang beleg werd Veii in 396 v.Chr. veroverd. Het was de eerste keer dat de Romeinen hun burgersoldaten ooit betaalden. Het gebied van Veii werd geannexeerd en grotendeels door Romeinse burgers gekoloniseerd. De oorlogvoering werd in de late vijfde en de vierde eeuw v.Chr. steeds harder, met ook aanzienlijk ernstiger gevolgen voor de verliezers. De bewoners van de kustvlakte stonden onder grote druk van de expanderende Sabellijnse stammen uit de Apennijnen. In de jaren 420 v.Chr. vielen zij de vruchtbare Campanische vlakte binnen en veroverden Capua en Cumae. Een ander Sabellijns volk, de Lucaniërs, drong verder naar het zuiden door in de Griekse kuststeden, terwijl de Samnieten zich in het midden van Italië vestigden. Gallische stammen

drongen op vanuit het noorden en zetten vooral de noordelijke Etruskische steden onder druk. Een krijgsbende van Galliërs die misschien op weg waren om in Zuid-Italië of op Sicilië als huurlieden dienst te nemen, verpletterde in 390 v.Chr. een Romeins leger aan de oever van de Allia, even buiten Rome. De Galliërs plunderden de stad en dwongen de paar verdedigers van het Capitool om hun veiligheid met een kolossale som in goud af te kopen. Toen de Romeinen erover klaagden dat de Galliërs valse weegschalen gebruikten om de overeengekomen som nog groter te maken, gooide de Gallische leider zijn zwaard op de schaal, met de grimmige woorden: *'Vae Victis!'*, 'Wee de overwonnenen!' Het is slechts een van de mythen die rond de plundering ontstonden. In andere werd Romes trots wat meer gespaard, zoals in het verhaal over de heilige ganzen van Juno Sospita die de verdedigers van het Capitool met hun gakkende voor een Gallische aanval waarschuwden en hen zo in staat stelden de heuvel te verdedigen. Of het verhaal over de verbannen generaal Camillus die te elfder ure terugkeerde om de Galliërs in de pan te hakken toen ze hun goud ontvingen. Materieel gezien was de schade die de Galliërs hadden veroorzaakt, relatief klein en snel hersteld: ze lijken niet lang in de stad gebleven te zijn en geen systematische verwoestingen te hebben aangericht. Maar het trauma van de Gallische plundering bezorgde de Romeinen eeuwenlang een gevoel van angst en haat jegens de noordelijke barbaren en kan op de korte termijn hun gevoel van kwetsbaarheid hebben versterkt.

Romes vroege geschiedenis is een verhaal van gestage, zij het vaak langzame groei in macht en omvang. De vroegste mythen wijzen al op een bereidheid om buitenstaanders in de gemeenschap op te nemen, wat een volkomen andere houding is dan die van de meeste Griekse stadstaten met hun jaloerse afscherming van de privileges van het burgerschap. Slaven, in deze periode meestal krijgsgevangenen, verkregen het volledige burgerrecht wanneer ze hun vrijheid verwierven. Sommige geheel Latijnse

gemeenschappen werden als volwaardige burgers opgenomen, anderen ontvingen beperkte privileges om handel te drijven met Romeinse burgers, zonder volledig burgerrecht. Er ontstond daardoor een gestaag groeiend potentieel aan mankracht onder de burgerij, wat het militaire succes bevorderde. Verslagen vijanden werden in bondgenoten veranderd die troepen leverden voor toekomstige campagnes van Rome. In sommige gevallen werden er in de veroverde gebieden kolonies gevestigd met zowel Romeinse als Latijnse inwoners, waardoor er steden ontstonden die niet alleen konden helpen om het veroverde gebied te verdedigen, maar in de toekomst ook extra militaire mankracht konden leveren. Op die manier, en doordat ze een deel van de oorlogsbuit ontvingen, deelden de bondgenoten in Romes succes. Hoewel geen gelijkwaardige partners, waren ze niet geheel afkerig van samenwerking. De Latijnse opstandigheid tegen Rome nam steeds verder af en kon maar zelden meer dan een paar gemeenschappen verenigen. De laatste serieuze rebellie vond in de jaren 340 v.Chr. plaats. Er deed maar een deel van de Latijnse steden aan mee, en inmiddels was Rome zo sterk geworden dat er geen twijfel aan de uiteindelijke overwinning bestond.

De almaar groeiende militaire mankracht gaf de Romeinen een groot voordeel ten opzichte van andere volken. Er was niet meer dan een deel van de beschikbare burgers nodig om een groot veldleger op de been te brengen. Zo'n leger kon bovendien langer in het veld blijven zonder dat de economie van de gemeenschap er zwaar onder leed of dat er hongersnood uitbrak. Dit, in combinatie met het feit dat er nu grotere verliezen konden worden opgevangen dan voorheen, maakte dat de Romeinse oorlogvoering zowel vastberadener als beslissender werd. Het betekende ook dat het leger in iets veranderde dat de eenvoudige burgermilitie ontsteeg. Het woord *legio*, legioen, betekende letterlijk 'lichting', en lijkt aanvankelijk de benaming voor het hele leger van het Romeinse volk te zijn geweest. Op zeker moment werd

de enkelvoudige lichte van 6000 zware infanteristen verdeeld over twee afzonderlijke legioenen van waarschijnlijk de helft van die omvang. Misschien hield de verandering verband met de val van de monarchie, en was ze bedoeld om elk van de twee jaarlijks verkozen consuls van de Republiek van een leger te voorzien. Het valt overigens te betwijfelen of de hele lichte werd opgeroepen voor de kleine rooftochten die nog altijd de hoofdmoot van de oorlogvoering uitmaakten.

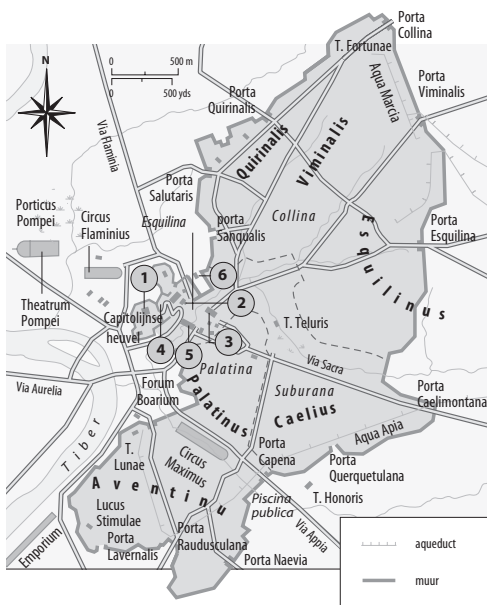
De Republiek experimenteerde ook met andere colleges van hoge magistraten. In sommige jaren werden er in plaats van consuls tussen de drie en zes tribunen met consulaire bevoegdheden gekozen. De hervorming kwam vooral voort uit de politieke twisten tussen de patricische aristocratie en de steeds rijkere plebejers die de rest van de burgerij vormden. Maar ook de militaire behoefte om in plaats van twee grote legers een aantal kleinere strijdmachten in het veld te brengen, kan een rol hebben gespeeld. In jaren van bijzonder felle politieke onenigheid of militaire crisis werd er een dictator aangewezen die gedurende de zes maanden van zijn ambtstermijn het hoogste gezag kreeg. Het was een effectievere methode om één gecombineerd leger in het veld te krijgen dan te hopen op de samenwerking van twee consuls met gelijke zeggenschap. Tot Romes geliefdste verhalen behoorde dat van Lucius Quinctius Cincinnatus, de senator die achter de ploeg werd weggehaald om dictator te worden en de stad te redden toen het leger door de Aequiërs omsingeld was en in de val zat. Cincinnatus riep een tweede lichte op, versloeg de Aequiërs en redde het leger. Daarna keerde hij naar Rome terug, vierde een triomf, legde het dictatorschap na vijftien dagen neer en ging weer naar zijn akkers. Het was het klassieke voorbeeld van onbaatzuchtige toewijding aan de staat. Een opvallende aanwijzing voor het belang van de zware infanterie van hoplieten was trouwens dat een dictator zijn leger niet te paard mocht aanvoeren. Zijn ondergeschikte, de *magister equitum*, 'meester van de

De Romeinse verovering van Italië

Rome was al vanaf zijn vroegste dagen langzaam gegroeid door andere volkeren in zijn midden op te nemen, maar pas in de tweede helft van de vierde eeuw begon de grote expansie. In minder dan honderd jaar versloegen de Romeinen toen de Samnieten, de Etrusken, de Gallische stammen ten zuiden van de Po en ten slotte de volkeren van Zuid-Italië. Er werden stukken land van de overwonnen volkeren geconfisqueerd om er kolonies van Romeinse en Latijnse burgers op te vestigen, die als garnizoenen in het gebied dienst deden. In de meeste gevallen werden de overwonnen staten echter opgenomen in het Romeinse netwerk van bondgenoten en leverden ze op hun beurt soldaten om in Romes volgende ronde van veroveringen mee te vechten.

Rome ten tijde van de late Republiek

- 1 Templum Jovi Capitolini
- 2 Comitium with Curia Hostilia
- 3 Basilica Aemilia
- 4 Tabularium
- 5 Basilica Julia
- 6 Forum Julium

1 HET VROEGE ROME

paarden', leidde de cavalerie terwijl de dictator bij de hoofdfalanx bleef.

In de tweede helft van de vierde eeuw v.Chr. begon de organisatie van de legioenen strakker te worden. De aard van de strijd verschoof steeds meer van plundertochten naar grotere operaties. Elk legioen werd gecommandeerd door zes militaire tribunen, die na 311 v.Chr. door het volk werden gekozen. Op zijn laatst vanaf die tijd werden er gewoonlijk elk jaar vier legioenen op de been gebracht, zodat het standaardleger van een consul uit twee legioenen bestond. De interne organisatie werd belangrijker en de ongenueanceerde tactiek van de falanx werd vervangen door een flexibeler systeem van manipels, waarbij het legioen zich in drie linies opstelde, in plaats van één. Elke linie bestond uit manipels, kleine, onafhankelijke eenheden van twee centuries. Het aldus georganiseerde legioen wordt in het volgende hoofdstuk in detail besproken. Het is goed mogelijk dat het systeem werd ingevoerd naar aanleiding van de ervaringen die de Romeinen tijdens de drie grote Samnitische oorlogen (343-290 v.Chr.) in het ruige terrein van de Apennijnen opdeden.

Het conflict met de Samnitische confederatie was Romes laatste grote oorlog met een Italische tegenstander. In 321 v.Chr. brachten de Samnieten de Romeinen een zware slag toe, te vergelijken met de verpletterende nederlaag aan de Allia. Een Romeins leger dat in de Caudijnse Passen was ingesloten, moest de zware vernedering ondergaan om onder een juk van speren door te lopen, waarmee de soldaten symbolisch hun status als krijgers verloren. Het was de laatste nederlaag waarbij Rome ongunstige vredesvoorwaarden accepteerde en erkende de oorlog verloren te hebben. Na vijf jaar namen de Romeinen de strijd weer op, en in 295 v.Chr. behaalden ze een grote overwinning toen beide consuls met een gecombineerde strijdmacht van vier legioenen naar het slagveld trokken. Een van de consuls, Publius Decius Mus, legde tijdens de strijd een formele *devotio* af, waarbij hij plechtig

beloofde zichzelf en de vijandelijke legers aan Moeder Aarde en de goden van de onderwereld te offeren in ruil voor een overwinning. Daarna stortte hij zich in het strijdgewoel en sneuvelde. Hij volgde daarmee het voorbeeld van zijn vader, die naar verluidt in 340 v.Chr. in de strijd tegen de Latijnse rebellen bij Vesperis hetzelfde had gedaan. Het gedrag van de Romeinse aristocratie vertoonde nog altijd sporen van een primitieve heroïsche cultuur.

Aan het begin van de derde eeuw v.Chr. waren de Romeinen zonder twijfel de sterkste macht in Italië. Naarmate Rome zich van een aantal kleine nederzettingen tot een grote stad ontwikkelde, met een grote burgerbevolking en een uitgestrekt territorium, evolueerde ook de manier van oorlogvoering van rituele gevechten en kleine plundertochten van aristocratische krijgsbendes naar de meer grootschalige veldtochten van een gezamenlijk leger dat door de staat werd georganiseerd, betaald en geleid. Met deze strijdmacht kon Rome andere staten dwingen permanente, ondergeschikte bondgenoten te worden; het alternatief was totale vernietiging.

De Romeinse oorlogvoering kon een vijand veel permanentere schade berokkenen, maar hoeveel destructiever het leger ook was geworden, we mogen de constructieve aspecten van Romes oorlogen ook nooit vergeten. Bondgenoten werden sterk aan Rome gebonden, en hoewel de Romeinse heerschappij niet alleen maar welwillend was, was ze ook niet puur onderdrukkend. De bondgenoten profiteerden van latere succesvolle oorlogen en hadden elk apart een sterkere band met Rome dan met elkaar. Hoe hecht het netwerk was dat Rome om zich heen opbouwde, bleek tijdens de opeenvolging van grote conflicten met buitenlandse machten die de Romeinen in de derde eeuw v.Chr. uitvochten. Ondanks de vele zware verliezen die Rome leed, waren er maar weinig bondgenoten die zich door de mooie beloften van de vijand lieten verleiden om over te lopen.

DE KLASSIEKE KUNST VAN HET OORLOGVOEREN

Hedendaagse grootmachten spiegelen zich nog altijd aan de macht van het oude Rome. Het Romeinse leger was het beste beroepsleger dat de wereld ooit heeft gekend. De legioenen waren niet 'slechts' uit op overwinningen, maar op de totale vernietiging van hun vijanden. Deze agressieve Romeinse oorlogsvoering creëerde een enorm rijk, waarin de overwonnen volkeren werden opgenomen, en dat een lange periode van vrede en welvaart beleefde.

Adrian Goldsworthy, expert op het gebied van het Romeinse leger, brengt in *De glorie van Rome* de alliantie tussen politiek en militaire macht in beeld, van de stichting van Rome door Romulus in 753 voor Christus, tot de uiteindelijke ondergang en val van het Romeinse Rijk en de pogingen om Rome en Italië te redden van de 'barbaren' in de zesde eeuw.

ADRIAN GOLDSWORTHY studeerde klassieke en moderne geschiedenis aan de universiteit van Oxford en promoveerde daar op de oorlogsmachine van het Romeinse leger. Hij doceerde aan de universiteiten van Cardiff en Londen; de laatste jaren legt hij zich volledig toe op het schrijven. Eerder verschenen van Goldsworthy onder meer de succesvolle boeken *Pax Romana*, de biografie *Augustus* en *Romeinse legioenen*.

'Goldsworthy presenteert een overvloed aan bewijzen zonder ook maar een moment saai te worden.'

– NRC Handelsblad over *Romeinse legioenen*

Uitgeverij Omniboek

www.omniboek.nl

ISBN 9789401916073 NUR 683

9 789401 916073